

- материал лекции с общей характеристикой научного направления;
- материал темы, предложенный учебно-методическими пособиями;
- дополнительные методические разработки кафедры по конкретной культурологической концепции определенного мыслителя, с обобщенно-схематическим изложением его взглядов;
- специальные творческие задания, с которыми работает определенная часть студентов группы (5–7 человек);
- вводный материал, в котором преподаватель выделяет смыслонесущие характеристики исторического и культурного пространства эпохи, в которой жил мыслитель, а также черты его личности, вехи биографии и суть критики научных взглядов оппонентами.

С помощью таких материалов при умело заданной установке занятий обеспечивается введение студентов в условия, требующие столь значительного творческого усилия, что они словно бы заново воссоздают и сам смысл, и процесс его возникновения. Данная методика на кафедре апробирована при изучении вопросов: «Теории культурно-исторических типов и локальных цивилизаций Н. Данилевского, О. Шпенглера, А. Тойнби», «Культура и бессознательное в психоанализе З. Фрейда», «Противопоставление духовности и рациональности в русской культурфилософии. Славянофилы и западники».

Изучение тем по разделам «Морфология культуры», «Исторические типы культуры» сориентировано на методику проблемного обучения. Для этого:

- во-первых, определена тематика реферативных работ с интересной проблематикой и неоднозначной трактовкой вопросов;
- во-вторых, в лекционных темах очерчены проблемные ситуации, которые выносятся на семинарское обсуждение в статусе «знак вопроса»;
- в-третьих, сформулированы идеи и вопросы, предполагающие проблемно-смысловой поиск, которые подлежат рассмотрению на семинаре-коллоквиуме.

Представляется, что данная методика вполне удачно используется при знакомстве с темами «Античность как тип культуры», «Классические культуры Востока», «Ренессанс», «Византийская культура», «Архетипы белорусской культуры».

УДК 371.3:808:26

В.К. Мароз, дацэнт

ІНТЭРАКТЫЎНЫЯ МЕТАДЫ Ё ПРАЦЭСЕ ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

In the article the usage of interactive methods in the course of the Belorussian language in the High educational establishments is considered.

У праграме, прадугледжанай для ўстаноў адукацыі Рэспублікі Беларусь, канстатуюцца, што выкладанне дысцыпліны «Беларуская мова» мае на мэце забеспячэнне поўнага і ўсебаковага авалодання тэарэтычнымі і практычнымі асновамі беларускай мовы, засваенне ў працэсе навучання культурна-гістарычнай спадчыны беларускага народа, выхаванне нацыянальнай самасвядомасці на аснове павагі да беларускай мовы як найвялікшага нацыянальнага скарбу.

Пазнанне мовы як з'явы грамадскай дае магчымасць студэнцкай моладзі акрэсліць і ўмацаваць уласныя прафесійныя і грамадзянскія пазіцыі. Таму мэты і задачы

навучання павінны ўспрымацца як прыцягальныя і дасягальныя. Студэнцкую логіку, скіраваную на фармальны вынік працы – адзнаку ў заліковай кніжцы, неабходна разважваць фактарамі, што ўздываюць асобу над вузкапрафесійным прагматызмам. У сувязі з гэтым важна замацаваць перакананне, што, паглыбляючыся ў пазнанне роднай мовы (а ёю для пераважнай большасці навучэнцаў з’яўляецца беларуская мова), яны абуджаюць уласны генетычны творчы патэнцыял. У тым і задача кожнага новага пакалення любой нацыі, каб максімальна запатрабоўваць і развіваць нацыянальную мову і на гэтым падмурку разбудоўваць нацыянальную культуру, гаспадарку, дзяржаўнасць.

Праблема вывучэння і выкарыстання беларускай нацыянальнай мовы ў Рэспубліцы Беларусь (як праблема *поліфункцыянальнага пашырэння беларускай мовы ў сучасным грамадстве*) не можа быць абмежавана толькі адной лекцыйнай тэмай. Яна аб’ектыўна прысутнічае ў нашым жыцці і павінна быць дэталёва абмеркавана ў працэсе ўсяго вучэбнага курса. Якраз тут дарэчы звярнуцца да дыялогавых формаў у якасці пастаяннага кампанента метадычнай арганізацыі практычных заняткаў па беларускай мове. Прымяненне ў навучальным працэсе дыялогавых, іначай інтэрактыўных, метадаў дазваляе выкладчыку выкарыстоўваць разнастайныя спосабы арганізацыі навучальнага працэсу, якія ўлічваюць індывідуальны ўзровень падрыхтоўкі навучэнцаў, іх асабістую пазіцыю ў падыходах да складаных пытанняў.

У сучасным адукацыйным працэсе атрымалі распаўсюджанне імітацыйныя вучэбныя гульні, у аснове якіх ляжыць метады сістэмнай дынамікі Дж. Форыстара. Такая метадыка не можа быць уведзеная на першапачатковым этапе вучэбнага курса беларускай мовы. Яна да месца на тым этапе, калі пасля серыі практычных заняткаў па арфаэпіі і арфаграфіі будзе вызначаны ўзровень валодання моваю групы ў цэлым і кожнага студэнта ў прыватнасці. Ад заняткаў да заняткаў ідзе паступовае ўскладненне формаў: ад простых «пытанне–адказ» да рэфератыўных, дыскусійных, і толькі пасля выкарыстоўваецца метадыка малых груп. Пры чытанні рэфератаў і абмеркаванні тэмаў вусных выказванняў ужо можна практыкаваць шматступенную сістэму авалодання студэнтамі інтэрактыўных метадаў.

Пры ўвядзенні інтэрактыўных метадаў у сістэму практычных заняткаў прадугледжваецца пэўная паслядоўнасць.

1. Акрэсленне тэмы і абавязковая яе сувязь з тэматыкаю лекцыйнага курса па беларускай мове. Да прыкладу, блок лекцыйных тэмаў, звязаных з гістарычнымі этапамі развіцця беларускай мовы, абавязкова павінен прысутнічаць на практычных занятках у такіх аспектах: выкарыстанне картаў этнічнага рассялення беларусаў, распаўсюджання беларускай мовы і інш.; забеспячэнне тэкстамі для перакладу і для пераказу, тэматычна скіраванымі на адлюстраванне пытанняў асноўных этапаў гістарычнага развіцця мовы, функцыянавання беларускай мовы ў якасці афіцыйнай ва ўмовах ВКЛ і дзяржаўнай у сучасных умовах; апрабацыя навыкаў пісьма па-беларуску лацінкаю і г. д.

2. Выбар пытанняў, размеркаванне іх паміж малымі групамі, затым – абмеркаванне заданняў унутры малых групаў. Дзеля дакладнага вызначэння актуальных пытанняў вучэбнага курса ў межах канкрэтнай групы неабходна на пачатковым этапе правесці анкетнае апытанне ці тэматычную творчую работу. Да прыкладу, прапановаць тэму для роздуму: «Мова – душа самой душы народа» (Янка Купала). Вопыт паказвае, што ў такіх пісьмовых творчых працах ці вусных разважаннях знаходзяць адлюстраванне ўсе пытанні, актуальныя не толькі ў студэнцкім асяроддзі, але і ў сучасным грамадстве наогул. Вось якім чынам разважаюць пра сучасную сітуацыю білінгвізму ў краіне беларускія студэнты, прадстаўнікі ўжо трэцяга гарадскога пакалення беларусаў:

«Прости меня, **краіна родная**, за то, что я, являясь сыном твоим, говорю на языке соседском. Меня ведь, как и многих других, **отлучили** от переливов песен твоих, **ад мовы матчынай**. Ты бачыш, як я блукаю паміж мовамі дзвьюма славянскімі. Ці гэта не здзек з цябе, маці, хіба ж не жудасна жыць сынам тваім, жыць на зямлі беларускай, дакладна не ведаючы мову сваю, мову продкаў, спадчыну? Мне сорамна за гэта, няма ў мяне сілы асэнсаваць тое, што зрабілі з табою, зразумець, як маглі мы мову згубіць, але веру я, што прыйдзе час і расплюшчацца вочы нашы... Вернуцца пачуцці, і цяпер ужо назаўсёды. А пакуль жа трымайся, і мы таксама не падвядзём – зноў сустрэнем чароўны світанак, твой росквіт і наш уздым».

Аналізаваць такія творчыя працы неабходна пры разглядзе рэфератыўнай тэмы «Беларуская мова» ў кантэксце афіцыйных вынікаў перапісу насельніцтва Беларусі 1999 года, паводле якіх 81,2% жыхароў краіны назвалі сябе беларусамі, а з іх 85,6% прызналі роднаю моваю беларускую мову. Можна канстатаваць, што праз эстэтычную функцыю беларускай мастацкай літаратуры беларусамі ўжо на ментальным узроўні за-своены такія сутнасныя паняцці, як **краіна родная**, **мова матчына**, **маці** (у значэнні *Радзіма*), **сын** (у значэнні *грамадзянін* краіны), мова **свая**, мова **продкаў**, **спадчына**. Разам з тым ступень нацыянальнай самасвядомасці ўсё яшчэ звязваецца толькі з просьбаю прабачыць, дараваць (*прости, что говорю на языке соседском; блукаю паміж мовамі дзвьюма славянскімі, жудасна жыць сынам тваім, сорамна, няма ў мяне сілы асэнсаваць, як маглі мы мову згубіць?*). Аднак у разважаннях выказваецца вера і надзея на перспектыву (*але веру, расплюшчацца вочы нашы; вернуцца пачуцці – зноў сустрэнем чароўны світанак, твой росквіт і наш уздым*).

Пры арганізацыі дыялогу выкладчык павінен абавязкова падкрэсліць, што пакуль ні ў грамадстве, ні ў студэнцкай моладзі не назіраецца рэальнае бачанне таго, што змяняць, як да гэтага падступацца і, галоўнае, хто павінен уплываць на сітуацыю. Пра гэта сведчаць такія меркаванні: «Я хочу вернуть родную беларускую мову во всей ее красе на землю родную, но это желание на корню отсекается страхом новых изменений, связанных с возвращением языка в полном смысле и объеме на родину. Беларусь, пережив однажды русскоязычную ассимиляцию, уже свыклась с русским языком и переживает возврат родного показателя культуры нации словно новую оккупацию».

Я считаю, что если люди Беларуси и примут назад мову целиком, то либо в принудительном порядке. что было бы вовсе негуманно, либо тогда, когда осознают значимость языка в национальной культуре».

Толькі праз адкрыты дыялог, у аснове якога самастойныя пошукі, самастойнае асэнсаванне на аснове навуковых лагічных прыёмаў, можна будзе высветліць наступнае: ці павінна сучасная моладзь адчуваць адказнасць перад будучыняю за захаванне мовы; ці ёсць гэта грамадзянскі абавязак для тых, хто з'яўляецца прадстаўніком карэннай нацыі на беларускай этнічнай тэрыторыі, мае грамадзянства Рэспублікі Беларусь. Толькі такім чынам можна высветліць, чаму ж вучыцца па-беларуску, пісаць па-беларуску, гаварыць па-беларуску – гэта і наша неад'емнае права, і наш неад'емны абавязак. Замацаванне гэтай пазіцыі метадычна павінна быць заснаванае на спалучэнні лагічных і эмацыйных прыёмаў, каб у выніку ўзнікла перакананне. Таму пры такіх размовах да месца скарыстоўваць фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі, крылатыя выслоўі, папярэдне скіраваўшы студэнтаў на пошукі па адпаведных слоўніках: *Не частуй ты мяне піўцом, вінцом – прывітай мяне добрым слаўцом; «Не шукай сабе, мой братку, з ветрам Бацькаўшчыну-матку!»* (Янка Купала). *«Мая мова, як песня на вуснах, Хвалявання гарачы прыбой. Можжа быць, на чужой засмяюся, Ды заплачу з тугі на сваёй»*

(Ларыса Геніюш). *«Любіце гэтую зямлю аддана і да канца. Іншага вам не дадзена. Ды й не трэба»* (Уладзімір Караткевіч).

Паколькі ў сучасных умовах асноўны клопат захавання беларускай нацыянальнай мовы і яе паўнаважнага развіцця кладзецца на сістэму адукацыі, неабходна клапаціцца пра пашырэнне пазнавальнай функцыі беларускай мовы, пра запатрабаванасць яе эстэтычнай і камунікатыўнай функцый. Што можна і трэба рабіць праз адукацыйную сістэму? Варта прадугледзець спецыяльную сістэму практычных прыёмаў камунікатыўнага характару. Гэта будзе спрыяць пераходу студэнтаў з пасіўных слухачоў у актыўных носьбітаў мовы. Надзвычай важна давесці студэнтам, што беларуская мова – неад’емны фактар творчага працяжэння і развіцця ў любой спецыяльнай прафесійнай сферы, незалежна ад таго, якою камунікатыўнаю сістэмаю яны карыстаюцца сёння. Такім чынам, найдзённае пытанне функцыянальнага пашырэння межаў беларускай мовы – гэта стварэнне ў грамадстве прыярытэтных умоваў ва ўсіх сферах для выкарыстання мовы. Ад рэальнага стану нацыянальнай дзяржаўнай мовы ў Рэспубліцы Беларусь залежыць умацаванне найперш сфераў сучаснай беларускай навукі, культуры і народнай гаспадаркі.

3. Раскрыццё тэмы праз узаемадзеянне малых групаў.

Пры паслядоўнай і правільнай арганізацыі заняткаў адбываецца ўзыходжанне студэнтаў ад ведання да разумення, а затым да спасціжэння глыбіннага сэнсу моўных працэсаў і з’яў. На занятках па беларускай мове гэта найлепей ажыццяўляецца праз ужо згаданую форму рэфератаў як від пісьмовай працы, спалучанай з вусным пераказам зместу рэферата перад аўдыторыяй. Да прыкладу, для разгляду тэмы «Беларускія мовазнаўцы» дакладчык рыхтуе пытанні «Дасягненні беларускага мовазнаўства», «Даследаванне асноўных асаблівасцей беларускай мовы». Група судакладчыкаў арыентуецца на выяўленне недакладнасцей, памылак і спрэчных момантаў у выкладзеным матэрыяле. Асэнсаванне адказаў папярэдніх выступоўцаў, разгорнутая і аргументаваная ацэнка працяўленых ведаў ускладняецца на адмысловую групу з найлепш падрыхтаваных студэнтаў – аналітыкаў. Падбор такой групы – прадмет асаблівай увагі выкладчыка. Папярэдне павінна быць звернутая ўвага, хто са студэнтаў усебакова занатаваў і засвоіў пытанні лекцыйнага курса, асэнсаваў гістарычную ролю беларускай мовы ў культурным жыцці краіны. З такімі студэнтамі важна арганізаваць канструктыўную дыскусію пра асноўныя прычыны звужэння функцый беларускай літаратурнай мовы: пазнавальнай (навуковай і адукацыйнай), эстэтычнай, камунікатыўнай ды інш., што прывяло да таго, што беларуская моўная сістэма, якая ўзбагачалася і развівалася тысячу гадоў, апынулася на мяжы знікнення. Гэта разумеюць і глыбока перажываюць сучасныя маладыя людзі: *«Но ведь нам не отрезали язык, не прижгли, а просто вставили кляп и пообещали вынуть, если мы не будем кричать. Мы же в шоке от такой наглости даже позабыли, что у нас руки свободными оставались... А теперь, когда вспомнили, то уже и язык онемел, стали мы тогда руками «разговаривать», язык жестов выучили. Зачем? Не пойму я этого. Неужели испугались? Неужели забыли гордость свою? Зачем немymi сделались?»*

Собирайтесь с силами, произнесите слова волшебные, чтобы кровь к языку прилила: маці, мова, краіна родная Беларусь, беларусы... І панясецца гаворка родная па ўсёй зямлі і пачнецца новае цудоўнае жыццё, крок за крокам, год за годам... І кветкі па-іншаму цвісці стануць, і птушкі заспяваюць песні незнаёмыя, прыгожыя, але гадоўнае – людзі прагнуцца. Не ўспомняць яны болей ніколі гэты жудасны сон».

Пры інтэрактыўнай методыцы правядзення практычных заняткаў на першы план выступае асоба навучэнца, яго здольнасць самастойна збіраць, апрацоўваць, аналізаваць і сістэматызаваць матэрыял. Выкладчыку ж, які глыбока даследаваў выбраную праблему, валодае неабходнай сістэмай доказаў і фактаў, неабходна дапамагчы студэнтам спарадкаваць усю інфармацыю. Менавіта інтэрактыўныя метады дазваляюць скіраваць пазнавальную дзейнасць студэнтаў у межах вызначаных праграмаю тэмаў на развіццё нацыянальнай самасвядомасці, засваенне культурных традыцыяў беларускага народа. Такім чынам, інтэрактыўныя метады навучання тады выніковыя, калі скарыстоўваюцца пры разглядзе найбольш значных і складаных тэмаў. Яны дазваляюць усебакова і сістэмна засвоіць вучэбны матэрыял.

ЛІТАРАТУРА

1. Кавтарадзе Д.Н. Интерактивные методы: обучение пониманию // Биология в школе. – 1998, № 3.–С. 30–35.
2. Вузовское обучение: проблемы активизации: Материалы межвузовской научно-практической конференции. Минск. 20 мая 1999 г. – Мн.: Академия МВД Республики Беларусь, 1999.

УДК 54(075.8)

Я.Г. Міляшкевіч, дацэнт; І.Я. Шымановіч, прафесар, БДУ

СУЧАСНАЯ ХІМІЧНАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ І НАМЕНКЛАТУРА ПРЫ РАСПРАЦОЎЦЫ І НАВАЦЫЙНЫХ ТЭХНАЛОГІЙ АДУКАЦЫІ

The problems of employing of modern chemical nomenclature are discussed because of the need of its systematization.

XXI стагоддзе прагназуецца як час развіцця біялагічных навук, адкрыццяў у біяхіміі, геннай інжынерыі, г.зн. навукі аб жывым рэчыве, якая зменіць сучаснага лідэра – навуку фізічна-матэматычнага цыкла. Таму для адукацыйных устаноў набывае актуальнае значэнне кадыфікацыя сучаснай хімічнай тэрміналогіі і наменклатуры. Сярод усіх славянскіх народаў толькі ў Беларусі не завершана праца па стварэнні базавай хімічнай тэрміналогіі. Неабходна падкрэсліць, што беларуская хімічная тэрміналогія і наменклатура сфармавалася пад моцным уплывам расійскай, утрымлівае шмат запазычанняў, няўдалых, састарэлых тэрмінаў і прынцыпаў міжнароднай хімічнай наменклатуры.

Асноўная хімічная лексіка ўкладзена ў агульнаўжывальных і фізічных слоўніках. Першы «Слоўнік хімічнай тэрміналогіі (Агульная хімія)» быў выдадзены ў 1927 г. За апошнія 10 гадоў у Беларусі выдадзена 6 галіновых расійска-беларускіх хімічных слоўнікаў памерам 1–2,5 тысячы тэрмінаў. У мэтах распрацоўкі і ўдасканалення беларускай тэрміналогіі ў розных галінах навукі і тэхнікі 17.05.1995 г. створана Тэрміналагічная камісія пры Міністэрстве адукацыі РБ. У наш час сябрамі Секцыі хімічнай тэрміналогіі (старшыня секцыі Я.Г. Міляшкевіч) рыхтуецца да выдання слоўнік памерам 20 тысяч тэрмінаў. Асноўнымі задачамі Секцыі і з'яўляецца ўпарадкаванне хімічнай тэрміналогіі і наменклатуры. У дадзеным паведамленні акрэслены праблемы выкарыстання сучаснай хімічнай наменклатуры як на рускай, так і на беларускай мовах, неабходнасць пераходу ў выкладанні да новых прынцыпаў міжнароднай наменклатуры IUPAC.